

ВИКТОР САВИЋ

СРПСКЕ СТАРИНЕ ЂУРА ДАНИЧИЋА (1825–2025)

Син угледнога новосадског свештеника Иоана Поповића, Георгије [Ђорђије, Ђорђе, на крају и Ђурађ] Поповић, родио се (6. априла 1825) у времену формирања словенске филологије, па иако врло млад, узео је озбиљнога учешћа у њезину убрзаном развоју, и даље у формативној фази. На почецима славистике стоји Јозеф Добровски (1756–1829), а значајну улогу су имали и други средњоевропски словенски научници, прије свега чешки и словачки, и нешто млађи њемачки, па и наш Вук Стефановић Караџић (1787–1864). Недуго послје Копитареве смрти (1780–1844), када се и за Франца Миклошића (1813–1891) тек чуло у науци (1844), наш јунак се 1845. године обрео у Бечу, гдје је упознао Вука и друге важне личности.¹ Групи великих слависта он ће се придружити с тек навршене двадесет двије године својим Ратом за српски језик и правопис, објављеним у Пешти 7. јула 1847. године.² Тада ће и узети књижевни псеудоним Ђ[уро] Даничић, под којим се прославио и под којим га памте сви потоњи нараштаји. Од шеснаесте до двадесете године објавио је чак 38 новинских текстова (вијести, преводи, пјесме). И уопште, свуда је млад стизао (на примјер, с непуне двадесет четири године постао је чланом Друштва српске словесности, а с тридесет двије године секретаром), и зато је с навршених само педесет седам година живота (до 1882) својом готово протестантском радном етиком много постигао.³

¹ Хронологија Даничићева живота је добро позната. За солидан и сажет преглед в. М. Поповић, *Ђура Даничић*, [Београд]: Нолит, МСМЛХ [1959], 263–268.

² *Рат за српски језик и његов правопис*, Написао Ђ. Даничић, у Будиму: у штампарији Пештанскога универзитета, 1847.

³ За врло савјесно и пажљиво прикупљену библиографију с тачним прегледом обимнога Даничићева рада, припремљену о 150-годишњици његова

А на њега заиста јесу много утицали словачки панслависти из времена српско-словачке узајамности. Павле Јосиф Шафарик (1795–1861), један од оснивача словенске филологије, посредно – боравио је међу Србима од 1819. до 1833. године, гдје је у почетку био и директором Српске православне велике гимназије новосадске, врло много је учинио на пољу проучавања историје српскога језика и књижевности, у чему је, касније, утицао на Ђ. Даничића. Људовит Штур (1815–1856) на нашега је јунака утицао непосредно – био му је професором у евангелистичком лицеју, гдје га је придобио за идеје панславизма, али Даничић је рашчистио с тиме револуционарне 1848. године, последице неуспјеха Свесловенскога конгреса у Прагу (Slovanský sjezd, 2–12. јуна 1848).

Даничићево дјело на пољу проучавања српскога језика у ужем и ширем смислу ријечи било је врло значајно. Уз Вука, оца новог типа српскога књижевног језика, Даничић је, премда врло млад,⁴ још и утемељитељ науке о томе језику, али и о језику старих српских писаних споменика. Централно мјесто заузима његова Мала српска граматика из 1850. године,⁵ задуго једини научно засновани нормативно-описни граматички приручник српскога језика (вуковскога типа),⁶ који је уз дораде и под ужим насловом „Облици српскога

рођења, в. М. Радовановић, *Библиографија радова Ђуре Даничића*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXVIII/1 (1975), 9–63. За основну литературу о Даничићу в. А. Милановић, *Ђуро Даничић (1825–1882)*, Председници Друштва српске словесности, Српског ученог друштва, Српске краљевске академије, Српске академије наука и Српске академије наука и уметности, Том I, Београд: САНУ, 2023, 368–371 (343–371). За ранију литературу в. М. Поповић, *нав. дјело*, 271–272.

⁴ Уз Вука који се „налазио [...] већ у дубокој старости, а живео је у Бечу, далеко од средишта, у којима су се ствари одлучивале”, „на главном месту, у Београду, налазио се Ђ. Даничић, и ту је, и по младости и по снази и по научној спреми, он најприродније могао заступати нови правац”, како је, можда и међу првима, истакао Стојан Новаковић; „стицајем прилика, Ђ. Даничићу [се] поверила мисија за коначно образовање књижевног језика српског”. Новаковић ће запазити још: „Није доста, дакле, језику наћи правила; још је потребно та правила увести у живот, начинити да их се дохвати вештина писања, прокрчити им пута у стил, у прозу и у поезију, у науку и у свакидашњи живот, задахнути их животворним духом и покретом практичног живота”; а Даничићева способност да ово разумије и његов успјех на овоме плану „не записују [се] ни у најопширнију библиографију дела Даничићевих” (С. Новаковић, *Белешке о Ђ. Даничићу. Прилог к историји српске књижевности*, Годишњица Николе Чупића VIII (1886), 393–394 (389–484)). Даничић је, дакле, и ненадмашни практичар, који је највише учинио да вуков(ски) језик буде уведен тамо гдје је најважније – у пријестоници Србије – у живот.

⁵ *Мала српска грамајика*, Написао Ђ. Даничић, у Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1850.

⁶ Уп. С. Павловић, *Даничић, Ђуро*, Српска енциклопедија, Том III, Књ. 1 (Г – Демографски преглед), Нови Сад: Матица српска – Београд: САНУ, Завод за уџбенике, 2018, 802 (800–803); А. Милановић, *Ђуро Даничић (1825–1882)*, 354–355.

језика” штампан чак осам пута (између 1863. и 1892. године).⁷ Овом књигом је, практично, кодификован савремени српски књижевни језик. Наведимо овдје и друге наслове крупнијих публикација: Српска синтакса (1858),⁸ за коју је Миклошић изрекао најпохвалније ријечи, ставивши је испред свих синтаксичких студија других словенских језика,⁹ или Рјечник из књижевних старина српских,¹⁰ за који је Никита Иљич Толстој примијетио да је први историјски рјечник једнога језика неког словенског народа.¹¹ Ту су, затим, Историја облика (1874),¹² Основе (1876),¹³ Коријени (1877)¹⁴ и први том Рјечника ЈАЗУ (1882).¹⁵ И, вјероватно, најважнија Даничићева улога у историји српске културе – поред његова рада на стабилизацији српске језичке норме и проучавању српскога језика – јесте његов кључни допринос у писању, редиговању, припремању и штампању средишње књиге модерне српске културе у настајању, Српскога рјечника (1852, на 862 стр.), што први аутор овога дјела, Вук, није адекватно приказао и вредновао у предговору.¹⁶ Свакодневно радећи на овоме рјечнику око пет година, између своје двадесет друге и двадесет шесте године (1847–1851), Даничић се потпуно формирао као научник који сувереније од свих других влада сербистиком. Но, Даничић је као аутор (уз Вука) најпостојаније живио у нашој култури у посљедњих 175 година преводом Светога писма, прије свега – Старога завјета: прво од непребројивих издања пред-

⁷ *Облици српскога језика*, Српска граматика, Дио III, Написао Ђ. Даничић, Друго издање, у Београду: у Државној штампарији, 1863. – *Oblici hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Napisao Gj. Daničić, [Priredio T. Maretić], Osmo izdanje, Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1892 (да су то све издања једнога дјела, уз неједнаки степен разлика међу њима, в. Радовановић, *нав. дјело*, 59–60, [нап. уз бр. 138]).

⁸ *Српска синтакса*, Део први, Написао Ђ. Даничић, у Београду: у Државној штампарији, 1858.

⁹ М. Поповић, *нав. дјело*, 126.

¹⁰ *Рјечник из књижевних старина српских*, Дио први – Дио трећи, Написао Ђ. Даничић, у Београду: у Државној штампарији, 1863–1864.

¹¹ Н. И. Толстој, *Ђуро Даничић као историјски лексикограф и руска лексикографија XIX века*, Научни састанак слависта у Вукове дане 5 (1976), 498 (495–503).

¹² *Историја облика српскога или хрватскога језика, до свршетка XVII вијека*, Написао Ђ. Даничић, у Београду: издање и штампа Државне штампарије, 1874.

¹³ *Основе српскога или хрватскога језика*, Написао Ђ. Даничић, у Београду: издање и штампа Државне штампарије, 1876.

¹⁴ *Korijeni s riječima od njih postaljem u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Napisao Gj. Daničić, u Zagrebu: tisak dioničke tiskare, 1877.

¹⁵ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio I (A–češuļa), Obraduje Đ. Daničić, u Zagrebu: na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1881–1882.

¹⁶ *Српски рјечник, исцумачен њемачкијем, и латинскијем ријечима*, Скупно га и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, у Бечу: у штампарији Јерменскога наместира, 1852. – У томе је Вук, вјероватно, био вођен искуством рада на претходној књизи (1818), у којем му је на сличан начин помогао Јернеј Копитар, без података о томе, односно без Копитарева потписа.

Даничић се сусрео са старим српским рукописним књигама, тада називаним „србулама”, живећи у Бечу (1845–1856), поред Вука и Франца Миклошића. Он је чак и помагао Миклошићу у изради првога издања Рјечника старословенског језика, изишлога 1850,²¹ који више подсећа на тројезични глосар, на чему му Миклошић у предговору срдечно захваљује (1849).²² Помагаће он Миклошићу и приликом израде другог, допуњеног издања рјечника (1862–1865),²³ али тада као већ сасвим изграђен и афирмисан историчар језика.²⁴ У методи проучавања српске језичке и писане прошлости и упоредне граматике Даничић се нарочито утврђивао праћењем актуелне литературе и њеним приказивањем у ондашњој штампи, највише Српским новинама које је уређивао најстарији му брат, Милош (1820–1879). Прво је приказао Миклошићев рјечник почетком 1850.²⁵ Из приказа се види да Даничић с двадесет пет

²⁵ XV. *Миклошићев рјечник сѣраѳа славенскоѳа језика*, Ситнији списи Ђ. Даничића, I, Критика, полемика и историја књижевности, Сремски Карловци: СКА, 1925, 129–130 [1850] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. ајело*, 13, бр. 49).

година већ потпуно влада историјском проблематиком, јер он прецизно коментарише словенску граматику Добровскога, словенски рјечник Копитара и руске црквенословенске рјечнике. Он даје и важно запажање да је Миклошић узимао грађу из 26 рукописних и 27 штампаних књига, од којих је чак 17 српских рукописа и 19 књига „у нашијем крајевима штампанијех”.²⁶ Затим приказује Шафарикове Споменике древне писмености Југословена (из 1851),²⁷ Миклошићево издање Душанова законика (из 1856),²⁸ Вукове Примјере српско-славенскога језика (1857),²⁹ Бопову Упоредну граматику индоевропских језика (из 1856),³⁰ Ситније списе Јернеја Копитара које је приредио Миклошић (1857),³¹ Хефлерово и Шафариково издање „Глагољскога фрагмента”, управо Прашких листића (1857),³² Миклошићеве Коријене старословенскога језика (1857),³³ Мајковљеву Историју српскога језика „у вези с историјом народа” (1857),³⁴ Кукуљевићев Архив (1857),³⁵ Миклошићеву Словенску библиотеку, часопис који је претходио Јагићеву Архиву за словенску филологију (1858),³⁶ Миклошићева Monumenta Serbica (1858)³⁷ итд. Приближно у томе времену десиће се крупни догађаји и промјене у Даничићеву животу – постаће секретаром Друштва српске словесности (1857), сукобиће се с министром Црнобарцем око увођења народнога језика у документа Друштва српске словесности, преводиће Мајковљеву

²⁶ *Исѣло* [Даничић], 129.

²⁷ XX. *Památky dřevního písemnictví Jihoslovánův*, [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 143–145 [1852, анонимно] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 15, бр. 57).

²⁸ XXVII. *Lex Stephani Dušani* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 195–196 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 17, бр. 69).

²⁹ XXVIII. *Примјери Српско-Славенскога језика*, [итд.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 196–199 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 17–18, бр. 70).

³⁰ XXX. *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Griechischen* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 195–196 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 18, бр. 73).

³¹ XXXIII. *Barth. Kopitar's kleinere Schriften* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 204–205 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 19, бр. 76).

³² XXXIV. *Glagolitische Fragmente* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 206–207 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 19, бр. 77).

³³ XL. *Die Wurzeln des Altslovenischen* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 212–213 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 20, бр. 83).

³⁴ XLII. *Исѣлорја сербскаго языка* [итд.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 214–216 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 20, бр. 85).

³⁵ XLIII. *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 217–219 [1857, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 20, бр. 86).

³⁶ XLIV. *Slavische Bibliothek* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 219–222 [1858, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 21, бр. 91).

³⁷ XXVII. *Monumenta Serbica* [etc.], Ситнији списи Ћ. Даничића, I, 225–228 [1858, Д] (за изворне податке в. Радовановић, *нав. гјело*, 21–22, бр. 94).

Историју српскога народа,³⁸ и постаће професором словенске филологије, естетике, опште историје и књижевности на лицеју (1859), тако да више неће имати времена да на исти начин прати литературу.³⁹ Вјероватно преломан тренутак за Даничића ће бити приказивање Миклошићевих Споменика, што завршава ријечима: „Мислимо да би срамота била за Србе, кад би им требало препоручивати ову књигу за коју на први поглед право рече неко у овим новинама да не зна важније од ње за српски народ”.⁴⁰ Недуго по објављивању ове књиге и по сопственом објављивању Теодосијева Житија Светога Саве (1860) [мада се тада мислило да је то Доментијан],⁴¹ Даничић је већ увелико припремао Рјечник из књижевних старина српских,⁴² у који је узидана потпуна ексцерпција ових и других релевантних издања. И ту долазимо до тачке која нам открива Даничићеве узоре и Даничићу прихватљива издања старе српске језичке грађе, јер све их је – а њихов број је врло ограничен – укључио у свој рјечник и побројао у лаконски писаном предговору: то су Вукова издања, властита издања, врло обилно Шафарикова издања, једно Гиљфердингово, Миклошићева и Пуцићева издања, само издања Гласника Друштва српске словесности док је он био секретаром (али од друге књиге, под бр. X из 1858) и још понешто.⁴³ – То је само оно што је Даничић могао провјерити и оно у чије ауторе је, као своје учитеље, имао повјерење.

Даничић се обликовао у оквирима средњоевропске словенске филологије, и то се види у његову односу према изворима, од обраде до издања, нарочито едичионе праксе,⁴⁴ у чему се, на примјер, разликовао од супарника Алексе Вукомановића, који се образовао на Царском универзитету у Кијеву, па је и у својим издањима слиједио руску издавачку технику.⁴⁵

³⁸ *Историја србскога народа*, Написао А. Майковъ, Прилогъ Србских новина за 1858 годину, Београдъ 1858 [анонимно] (за изворне податке и коментар в. Радовановић, *нав. дјело*, 22, бр. 100 и 57–58 [нап. уз бр. 100]).

³⁹ Уп. П. Ивић, *нав. дјело*, 350.

⁴⁰ XXVII. *Monumenta Serbica* [etc.], Ситнији списи Ђ. Даничића, 228.

⁴¹ *Животъ Святога Саве. Написао Доментијан*, На свијет издало Друштво српске словесности, Трудом Ђ. Даничића, у Биограду: у Државној штампарији, 1860.

⁴² За библиографски податак в. овдје, нап. 10.

⁴³ *Рјечник из књижевних старина српских*, Дио први, Написао Ђ. Даничић, у Биограду: у Државној штампарији, 1863, VII–XI. – На узак избор извора за рјечник скреће пажњу и Ђ. Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских*, Ђура Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, Дио трећи, Приредио Ђ. Трифуновић, Београд: Вук Караџић, 1975, 620 (619–646).

⁴⁴ Ђ. Трифуновић, *Даничићева издања старих ћирилских шексѿова*, Зборник о Ђури Даничићу, Београд: САНУ – Загреб: ЈАЗУ, 1981, 165–166 (165–174); В. Савић, *нав. дјело*, 84.

⁴⁵ Ђ. Трифуновић, *Даничићева издања старих ћирилских шексѿова*, 166.

Кључан тренутак је наступио када се Даничић као библиотекар у Народној библиотеци (од 1856) успио изборити за годишњи фонд од 40 дуката за куповину старих српских рукописа. Тада он са страшћу и највећом брижљивошћу приступа набавци српских старина за трезор Народне библиотеке. [Иначе, на Даничићево инсистирање у министарству је прихваћено да се за Народну библиотеку набављају: 1) свака српска књига; 2) свака књига која се тиче српскога народа на страном језику; 3) највредније књиге на страним језицима.]⁴⁶ Све србуље које пристигну Даничић је заводио и обрађивао, али не само у библиотеци, него је грозничаво и журно настављао рад до касно у ноћ у кући уз свијећу лојаницу, исписујући текст из рукописа. Даничићево одушевљење за старине види се у серији кратких, пажљиво клесаних прилога,⁴⁷ почев од првога рада, Рукопис Кипријанов у Гласнику Друштва српске словесности (1857).⁴⁸ У Београду их је тада све издавао у Гласнику, укупно 10, од којих наведимо још само Пролог на кожи,⁴⁹ Шта је писао Високи Стефан [у првом дијелу чланка је Слово љубве],⁵⁰ Тајна букваца у старим рукописима [тајнопис],⁵¹ Рукопис архиепископа Никодима [то је Типик архиепископа Никодима, оригинал],⁵² Похвала кнезу Лазару.⁵³ По преласку у Загреб, док се није прихватио посла на Рјечнику ЈАЗУ, Даничић је завршавао започете послове из Београда и занимао се за рукописе које је тамо затекао, а користио је и неке донијете са стране, на примјер Хвалов зборник из Болоње. Тада је издао још 12 прилога (до 1872), од којих, такође, наведимо само ове: Типик светог Саве за Ораховицу⁵⁴ [то је Карејски типик], Свети Ђурађ Кратовац,⁵⁵ Књига Константина Философа о правопису⁵⁶ [то је Сказаније о писменех], Мука блаженога Гро-

⁴⁶ М. Поповић, *нав. djelo*, 130.

⁴⁷ В. Савић, *Даничићев рад на историји језика*, 81, 83.

⁴⁸ Ђ. Даничић, *Рукописъ Кипријановъ*, Гласникъ Друштва српске словесности IX (1857), 245–255.

⁴⁹ Ђ. Даничић, *Пролоѣ на кожи*, Гласникъ Друштва српске словесности X (1858), 340–349.

⁵⁰ Ђ. Даничић, *Шта є писао Високій Сѣфанъ*, Гласникъ Друштва српске словесности XI (1859), 166–170.

⁵¹ Ђ. Даничић, *Тајна букваца у сѣаримъ рукописима*, Гласникъ Друштва српске словесности XI (1859), 171–180.

⁵² Ђ. Даничић, *Рукописъ архиепископа Никодима*, Гласникъ Друштва српске словесности XI (1859), 189–203.

⁵³ Ђ. Даничић, *Похвала кнезу Лазару*, Гласник Друштва српске словесности XIII (1861), 358–368.

⁵⁴ Ђ. Даничић, *Типик свейѣота Саве за Ораховицу*, Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti, III (1866), 139–142.

⁵⁵ Ђ. Даничић, *Свейи Ђурађ Країовац, мученик XVI вијека*, Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku i prirodne znanosti, III (1866), 302–306.

⁵⁶ Gj. Daničić, *Knjiga Konstantina filosafo o pravopisu*, Starine JAZU I (1869), 1–43.

здија,⁵⁷ Посланица светогa Саве игуману Спиридону,⁵⁸ два врло обимна прилога о Хвалову зборнику⁵⁹ итд. – Све ове прилоге је сабрао и идентификовао њихове изворе проф. Трифуновић у трећој књизи Ситнијих списа Ђура Даничића (1975).⁶⁰ Прилози садрже кратак археографски опис с основним језичким напоменама и издања текстова. Даничић је тако, идући за поменутим претходницима, изградио српску археографију и обликовао издавачку праксу.⁶¹

Посебну пажњу заслужују Даничићева обимна и засебна издања дјела великих српских средњовјековних писаца: поменуто, Теодосија (1860), затим Доментијаново Житије Светогa Симеона и Житије Светогa Саве (1865),⁶² Данилова Житија краљева и архиепископа српских (1866).⁶³ У свим овим издањима Даничић је прилагођавао језик и правопис своје филолошком суду, једино то није чинио у издању Никољскогa јеванђеља (1864),⁶⁴ којем је у критичком апарату придружио тзв. Друго београдско јеванђеље, доцније названо по њему, пропало 1941. године.⁶⁵ Када погледамо из садашње перспективе, схватамо да је Даничић у овоме сегменту свога рада у првом реду настављач дјела Павла Јосифа Шафарика, који се 1856/1857. тешко психички разболио и готово да више није могао радити, умријевши 1861. године. – То су и године када Даничић почиње писати своје историјске прилоге.⁶⁶

Све што је радио, најсвјежија искуства која је стицао, Даничић је дијелио са својим ученицима: „Годинама, на пергаменту заборављена, тиховала су по манастирима главна дела старе српске књижевности. Као да су чекала њега, инока свога, да их протумачи њима,

⁵⁷ Gj. Daničić, *Muka blaženoga Grozdija*, *Starine JAZU II* (1870), 311–312.

⁵⁸ Gj. Daničić, *Poslanica sv. Save arhiepiskopa srpskoga iz Jerusolima u Studenicu igumnu Spiridonu*, *Starine JAZU IV* (1872), 230–231.

⁵⁹ Gj. Daničić, *Hvalov rukopis*, *Starine JAZU III* (1871), 1–146; Gj. Daničić, *Apokalipsa iz Hvalova rukopisa*, *Starine JAZU IV* (1872), 86–109.

⁶⁰ Ђ. Трифуновић, *Белешке. Сјисак рукописа*, Ситнији списи Ђуре Даничића, III, Описи ћирилских рукописа и издања текстова, Приредио Ђ. Трифуновић, Београд: САНУ, 1975, 01–025.

⁶¹ Уп. Ђ. Трифуновић, *Даничићева издања сјарих ћирилских тексцова*, 165; В. Савић, *Даничићев рад на историји језика*, 82.

⁶² *Живойъ Свейоѣа Симеуна и Свейоѣа Саве. Найисао Доментијан*, На свијет издао Ђ. Даничић, у Биограду: у Државној штампарији, 1865.

⁶³ *Живойи краљева и архиепископa српских*, Написао архиепископ Данило и други, На свијет издао Ђ. Даничић, у Загребу: у Светозара Галца у ком., 1866.

⁶⁴ Никољско јеванђеље, На свијет издао Ђ. Даничић, у Биограду: у Државној штампарији, 1864. – О Даничићеву издавачком поступку у преношењу рукописногa текста Никољскогa јеванђеља в. Ђ. Трифуновић, *Даничићева издања сјарих ћирилских тексцова*, 167–168.

⁶⁵ О овоме јеванђељу в. В. Савић, *О зајадној їрани срїкословенске їисменосїи*, Београд: Чигоја штампа, Институт за српски језик САНУ, 2025, 34, 50, 192–255, 337.

⁶⁶ Вид. В. Савић, *Даничићев рад на историји језика*, 78–85.

београдским лицејцима, узданицама народа. Слушајући професора, и они су заједно с њим одлазили у далека историска времена.”⁶⁷

Круну овога рада представља рана Даничићева лексикографска синтеза у Рјечнику из књижевних старина српских, у којој је направљен пресјек закључно с Теодосијевим дјелом, прије припреме других издања, која ће он касније (уз друге изворе) користити ради допуне у своме ручном примјерку Рјечника⁶⁸ и у изради чувенога Рјечника ЈАЗУ.⁶⁹ Даничић је с невиђеним жаром и снагом радио себи (до тада) најмилије дјело – Рјечник из књижевних старина српских, даноноћно; започео га је и уобличио у периоду 1858–1861, а довршио 1863. године. У ексерпцију грађе Даничић је укључио свога најбољег ученика Стојана Новаковића, тада врло младога, кога је упознао коју годину раније као библиотекар, ни мање ни више него поводом откупа средњовјековних рукописа које му је овај сиромашни син шабачког столара, тада под именом Коста Новаковић, донио на продају. Кроз предавања, а највише кроз разговоре њихове, и Новаковићев рад на рјечнику, као некада Даничићев на Вукову и Миклошићеву рјечнику, и Новаковић је увођен у струку, коју ће, по узору на свога учитеља, ванредно задужити.⁷⁰ Новаковић је сваки дан долазио Даничићевој кући да ради, а дочекивала га је Даничићева мати и онда када Даничића није било дома.⁷¹ Даничић ће предговор свога рјечника завршити ријечима: „Јоште с радошћу која ваља да не ће бити само моја напомињем да ми око овога мога посла већ двије године дана помаже ученик мој Стојан Новаковић и свесрдо и вјешто, на чем му од мене хвала”.⁷² Доцније ће Новаковић проицљиво примијетити да је у Даничићеву рјечнику дошла до изражаја „система” (1878) свођења свих растурених примјера на једном мјесту, да су у њему први пут српска историја, историјска географија, ономастика, повезани у једну цјелину из које се све могло јасно и без остатка сагледати, што је отворило до тада неслућене могућности у проучавању далеке српске прошлости.⁷³ [Без претјеривања, може се рећи да је Даничић,

⁶⁷ М. Поповић, *нав. дјело*, 148.

⁶⁸ Библиотека Института за српски језик САНУ, Р 108/1–3.

⁶⁹ В. нап. 15.

⁷⁰ За Новаковићеву библиографију в. С. Мереник, *Библиографија радова Стојана Новаковића*, Стојан Новаковић: живот, дело, време. Поводом 175 година од рођења. Београд: САНУ, 2017, 267–314.

⁷¹ М. Поповић, *нав. дјело*, 149–150.

⁷² *Рјечник из књижевних старина српских*, Део први, XI.

⁷³ „Prvi rječnik u našoj literaturi, izrađen po sistemi tačnoga i obilatoг navođenа primjerā jeste Daničićев Rječnik iz književnih starina srpskih. To je djelo zaslužiло mnogu hvalu pred filologijom jevropskom i slovenskom. [...] S њим se počinje novo doba u filološko-historičkom izučavaњу naše prošlosti. A čega radi? Upravo radi sisteme његове, radi navođenа primjerā. Sistema svodeња svije rasturenih pomenā

дакле, претеча данашње рачунарске технологије: својим приступом је пружао увиде какве у нашем времену омогућује тек умрежавање више рачунара, интернет.]

Поставља се питање, шта је тачно Даничић сматрао „српским старинама” када се одређивао за одабир грађе за рјечник. Из селекције се види да он узима само оригиналне текстове на језику старе српске писмености, у ширем смислу ријечи. Наиме, он није вјештачки раздвајао српскословенски од српскога народног језика, него их, будући да су били дијелом једне писмености – заједно обрађује.⁷⁴ Ипак, ни језик овако схваћен није био довољан критеријум за Даничића да у свој корпус укључи неке од најважнијих споменика, какав је, на примјер, Никољско јеванђеље, према којем је имао посебан однос, или Шишатовачки апостол који је Миклошић издао (1853).⁷⁵ Из оваквих споменика он ће узимати у обзир само записе, и то не све и не цијеле. Али Даничић није искључио само старе преводе и оригинална дјела из древне (старо)црквено-словенске књижевности, него и „значајне српске средњовековне преводе теолошког, литургијског, библијског и белетристичког садржаја”.⁷⁶ То не значи да ови споменици за њега нијесу имали

једне ријечи на једно мјесто просула је неоčekивану свјетлост на толике нејасне ријечи, за које би се могло мислити, да им се значење за на вијек изгубило. Иста система, примјењена на географска или историјска имена, извршила је исти ефект. А та се свјетлост не би никад имала у тој мјери, да је остављено, да растурена она мјеста сваки за своју потребу испуња. Ни десети ни двадесети не би то ни htio ни mogao činiti. Ovakvo se svi gotovim poslom i od lasti služe i služiti mogu ne tek u Biogradu i Zagrebu, gdje su veće biblioteke, nego i pod Komom i pod Zlatiborom i gdje je kome draga volja. To je ona neizmjenjerna korist od ovakih poslova. Ali nije samo u tome korist od djela. Za to što su u tome Rječniku iz književnih starina srpskih pri svakoj riječi prevedeni svi glavni primjeri, u kojima se ona nalazi, postala ili pomognuta tolika druga istraživača. Koliko su puta potonji istraživači ili izvodili druge dedukcije, po istim primjerima koji su u rječniku приведени, или pogledali još jedan put u izvore, te time dovodili nove dobitke za nauku o poznavanju prošlosti naše. Svega toga ne bi moglo biti, da je rječnik taj rađen po kakvoj drugoj sistemi, i te bi koristi moralo mnogo mañe biti, da Daničićev posao nije obilat primjerima. [...]”, Stojan Novaković, IV. *Pismo Stojana Novakovića predsjedniku*, Glasovi o „Ogledu rječnika”, Rad JAZU XLV (1878), 182–183 (165–213). О научној вриједности обиља података у Даничићеву историјском рјечнику уп., нпр., још, J. Vončina, *Sredenost građe u Daničićevu Rječniku iz književnih starina srpskih*, Зборник о Ђури Даничићу, Београд: САНУ – Загреб: ЈАЗУ, 368 (365–369).

⁷⁴ О узроцима и консеквенцама оваквога избора, нпр., в. П. Ивић, *Даничићево месијо међу исцоричарима српскохрватској језика*, 355.

⁷⁵ *Apostolus e codice monasterii Šišatovac palaeo-slovenice*, Edidit F. Miklosich, Vindobonae: apud Guilelmum Braumüller, 1853.

⁷⁶ Ђ. Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских*, 621; о томе шта је за Даничића ’књижевна старина српска’ в. 621–626; В. Савић, *Рјечник из књижевних старина српских. Найисао Ђ. Даничић. Дио први (А–К) – Дио шрећи (Р–Т). У Биограду, у Државној штампарији, 1863–1864*, Српска лексикографија од Вука до данас. Каталог изложбе. Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије, 2018, 38–39 (35–49).

вриједност. Напротив, неке од њих он је марљиво ексцерпирео и слао њихову лексику Миклошићу за друго издање Црквенословенског лексикона.⁷⁷ Баш из тога поступка види се да Даничић раздваја шире словенско наслеђе и преводну књижевност без обзира на период и мјесто настанка, од онога што је изнедрио српски дух сам по себи. А то јесте необичан пуризам, могли бисмо чак рећи и самоизолационизам унутар заједничког црквенословенског наслеђа, нарочито данас када разумијемо да је црквенословенска култура у својој суштини била јединствена, без обзира на постојање разлика међу националним изводима.

Мислимо да се оваква обзирност у одвајању грађе може објаснити њеним упаривањем са савременом српском књижевношћу којој је Даничић такође одавао признање само у случају ако је она досљедни одраз народнога духа. Из тога се открива главни мотив за Даничићево бављење старинама српским: иако он жели сабрати и обрадити све, у први план издваја оно што може да послужи као покриће за разумијевање савременог језика (и наравно, мање, књижевности), односно оно што може да оправда избор језичкога типа и начин његова уобличења и култивисања, иако, наравно, српскословенски и старосрпски никада нису били исто. Давање лика у огледалу језику због којег се он укључио у филологију напустивши студије права, у исти мах и уклањање свих недоумица, односно аргумената шта је претходило вуковском типу језика, види се у граfiјском устројству Рјечника, у којем Даничић раздваја „ђерв” на два слова, да би постигао – колико је то могуће уз задржавање средњовјековних конвенција – паралелизам с Вуковом граfiјом.⁷⁸ Ипак, ово Даничић чини суптилно, ненаметљиво, и нигдје не саопштава своје изборе. Но, ово хоће на извјестан начин имати своје последице: код нас ће се трајно усадити недовољно занимање за ћирилометодијевско наслеђе,⁷⁹ али и мимо Даничића код нас није постојао нарочит интерес за дјело Ћирила и Методија и њихових ученика стољећима уназад.⁸⁰ Проучаваоци старе српске књижевности усредсриједили су своју пажњу само на оригинална дјела српских писаца која, ма колико да су богата, не могу се разумјети мимо ширег словенског корпуса, а прије свега није

⁷⁷ В. нап. 23.

⁷⁸ В. Савић, *Даничићев рад на историји језика*, 85; В. Савић, *Рјечник из књижевних старина српских*, 41.

⁷⁹ У српској средини ни сам термин *ћирилометодијевистика* није довољно раширен. За домаћу библиографију ове широке и данас у свијету нарасле, интердисциплинарне области в. А. Голубовић, В. Савић, *Библиографија домаће ћирилометодијевистике*, Свети Ћирило и Методије (863–2013), Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014, 447–542.

⁸⁰ В. Савић, *Свети Ћирило и Методије, „учиоци словенског језика”, и наци [су] првоучиоци*, Трибина Библиотеке САНУ V/5 (2017), 165–166 (165–167).

добро издвајати их из властитог ширег наслеђа које је у себе укључивало непрегледан и доста богатији низ дјела на заједничком, црвенословенском језику, и то баш српскога извода. Тако се догодило да су многа важна дјела, сачувана само у српској рукописној традицији или с важним карикама у њој, препуштена субјективном или објективном интересу бугарских, руских, западних и других словенских научника, у принципу не нарочито повољном по нашу културу. Уопште, зашто би други били заинтересованији за наше (па и заједничко) писано наслеђе од нас самих.

Улажући сву своју енергију да српској култури пружи историјски рјечник какав заслужује, Даничић је довео себе до ивице снага, што је њему и иначе било својствено када је било шта крупно и значајно радио. Остала је анегдота да је једном, вративши се кући, затекао кокош како чапрка и кљуца по листићима за Рјечник. Преблиједио је, затетурао се и хтио је пасти у несвијест, како је послје свједочила његова мати.⁸¹ Због свега, због ранијег потцјењивачког искуства када Вук није признао његов реални удио у раду на Српском рјечнику, Даничић је постао преосјетљив на оцјену свога рада. У јесен 1861. године покренуо је на сједници Друштва српске словесности питање издавања Рјечника из књижевних старина српских. Наишао је на недоличан пријем који би се у основном могао окарактерисати као потцјењивање његова преданог и по квалитету јединственог рада. Уз извјесно колебање, он је поднио оставку на чланство у Друштву, и вратио диплому и дио раније примљеног новца за секретарство (плата за децембар мјесец).⁸² То ће, уз низ нешто каснијих догађаја, неумитно водити Даничићеву одласку у Загреб (1866) и по сербистику не нарочито срећној историји која излази из оквира овога излагања.

Овиме се свакако не исцрпљује приказ Даничићева рада на старинама српским – како бисмо их ми данас схватили. Сâм ће у Загребу издати Пословице (1871),⁸³ заједно с Јагићем и Казначићем Пјесме Мавра Ветрановића (1872), заједно с Јагићем Пјесме Николе Димитровића и Николе Наљешковића (1873) – последње двоје у серији „Стари писци хрватски” (књ. 4, 5).⁸⁴ Посебна је тема

⁸¹ Од тада је Даничић мрзео кокоши. – М. Поповић, *нав. дјело*, 157.

⁸² О цијеломе случају, с пренијетим садржајем докумената, в. Ђ. Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских*, 634–636, 638–639.

⁸³ *Poslovice*, Na svijet izdao Gj. Daničić, u Zagrebu: U štampariji Drag. Albrechta, 1871.

⁸⁴ *Pjesme Mavra Vetranića Čavčića*, Skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. Gj. Daničić, u Zagrebu: na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1872; *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješковића*, Skupili Dr. V. Jagić i Dr. Gj. Daničić, u Zagrebu: na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1873.

Даничићев вишегодишњи предани рад на Рјечнику хрватскога или српскога језика, у литератури познатог као Рјечника ЈАЗУ. Даничић је за потребе ове књиге сабрао огромну лексичку грађу, реформисао латиницу по узору на Вукову ћирилицу, утврдио принципе за излагање рјечника, издао огледну свеску (1878),⁸⁵ а затим и прву свеску (1881),⁸⁶ да би готово и умро радећи на томе рјечнику, по излагању четврте свеске, управо првога тома (1882).⁸⁷ Посљедњег радног дана обрадио је три ријечи и посљедња је била *чобо* (хипокористик по југозападним крајевима од *човјек*); њена потврда гласи: „Ако u zvono čobo ne tegne, ne će i kad zvoniti [...] Ђ. Daničić 13. nov. 1882.”⁸⁸ (Даничић је умро 17. новембра 1882).

Даничић никада није губио вријеме, а старине српске увијек су му биле у глави. Када се осам година раније нашао у Паризу као учитељ српскога језика кнегињи Наталији (1876), да не би дангубио, провјеравао је Шафариково издање Житија Стефана Немање његова сина Стефана Првовјенчаног,⁸⁹ баш као што је као младић упоређивао Миклошићева и Шафарикова издања дјела старе српске писмености, размишљајући о потреби да се ова сравне с изворницима.

Даничић је формулисао основна знања о старој српској писаној прошлости, и учинио нам доступнима дјела неких од главних старих српских писаца, у првом реду Теодосија, Доментијана и архиепископа Данила II, мада су то у своје вријеме и на свој начин чинили и Шафарик, Миклошић и Јагић. Даничић је подигао српску науку и учинио могућим да и ми сами – властитим снагама – проучавамо сопствену писану прошлост.

Велика је штета што су богати фондови Народне библиотеке које је Даничић непуне три деценије након њезина формирања (1833/1856) правилно засновао – пропали у њемачком бомбардовању 6. априла 1941. године. То је највећа трагедија у историји српске

⁸⁵ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Ogled*, Napisao Gj. Daničić, u Zagrebu: na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1878 [поновљен увод: Gj. Daničić, *Ogled*, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, XXIII dio, Svezak 97, Dodatak – materijali o Rječniku, u Zagrebu: na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1976, 5–9].

⁸⁶ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio I, Svezak 1 (A–besjeda), Obraduje Ђ. Daničić, u Zagrebu: na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1881.

⁸⁷ В. нап. 15.

⁸⁸ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio II (četa–đavli), Obradili Ђ. Daničić (od četa do čobo), М. Valavac (od čoga do čužiti), Р. Budmani (od D' do kraja), u Zagrebu: na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1884–1886, s. v. čobo, 56 [13. nov. 1882]. – О Даничићеву крају в. М. Поповић, *нав. дјело*, 257–261.

⁸⁹ М. Поповић, *нав. дјело*, (225)–226.

културе, када су у једном дану уништене старе писане књиге и друга писана блага из прошлости, стара и оновремена српска штампа сабирана с највећом пажњом Даничића, Стојана Новаковића и других прегалаца који су дошли за њима. Пропала је и Даничићева лична библиотека, чувана у овој установи. Остали су само рукописи из Друштва српске словесности, прибрани Даничићевим старањем, односно у времену његова секретарства.⁹⁰

Даничић – иако јединствена фигура свога времена – није довољно познат изван српске науке. Па чак и на западним странама које је такође много задужио својим радом, успомена на њ углавном је потиснута.⁹¹ Он јесте добијао признања и у своме времену, али никада није доживио славу Вукову по Европи, мада јој није ни тежио. Био је секретар и члан Друштва српске словесности, предсједник Српскога ученог друштва (1878), тајник и члан Југославенске академије знаности и умјетности, члан Књижевнога одјељења Матице српске (1863), почасни доктор наука, добитник бриљантског прстена од цара Александра II за Српску синтаксу (1859) и инострани члан Императорске академије наука у Петрограду. Али, Даничић је у првом реду свјесно остао сербистом, у посљедњем периоду живота и сербокroatистом, и то је ограничило домете његова дјела у иностраној славистици.⁹² Даничић својим образовањем, способностима и радиношћу ни најмање није заостајао за Ватрославом Јагићем, најутицајнијим славистом свих времена, али је – својом вољом – одабрао мању сцену. Даничић је још у Новосадској гимназији одлично научио латински, немачки и мађарски, у Пожунском лицеју готово све словенске језике и грчки, у Бечу је уз

⁹⁰ На познатом примјеру добављања писаних споменика из Македоније донекле се види како се одвијала ова набавка, да су одређени контакти постојали и прије Даничићева рада у Библиотеци и Друштву, што је Даничић свесрдно подржао и појачао, в. Х. Поленаковић, *Даничићева бриџа као ујравника Народне библиотеке на добављању књижевно-историјских споменика из Македоније*, Научни састанак слависта у Вукове дане 5 (1976), 623–630.

⁹¹ Но, „Даничић је већ за живота стекао велики ауторитет и врло велики углед”, што „се видело 1877 год када је прослављена тридесетогодишњица његова рада: наша се цела земља заталасала да му ода признање као великом сину своме, који је у своме раду и у љубави својој обрглио оба дела нашега народа...”, рекао је секретар Српске краљевске академије на свечаном скупу у Академији, 18–19. октобра 1925 (*Говор секретара Академије Г. Д-ра А. Белића о живоју и раду Ђуре Даничића*, Прослава стогодишњице од рођења Ђуре Даничића, Годишњак СКА XXXIV (1926), 83 (33–84) [посебан отисак]). Уосталом, „у јунију 1877. год. изабран је за председника Срп. Ученог Друштва in absentia; беше то част којом је одликован у тридесетој години књижевнога рада” (*Карактер и рад Ђуре Даничића*, Прилози од Р. Врховца, Нови Сад: Издање Матице српске, 1923, 61).

⁹² Уп. К. Е. Naylor, *Ђура Даничић и њочеци словенске филологије*, Научни састанак слависта у Вукове дане 5 (1976), 518–519, 522–523 (517–523). Такође, уп. П. Ивић, *Даничићево мјесто међу историчарима српскохрватског језика*, 348.

Вука довео до савршенства своје знање српскога народног језика, а уз Миклошића старословенскога. Увијек када је био на прекретници – а да је могао да бира – он је наступао с морално неупитних позиција, непоколебљив у одлукама, углавном на своју штету. На примјер, Франц Миклошић му је 1853. године нудио мјесто на бечкој катедри, а 1856. године последије подучавања кнегиње Јулије могао је да бира угледан и добро плаћен посао у Бечу; он је оба пута одабрао малу и тада неразвијену Србију – чак је те године отишао као обичан приправник (контрактуални библиотекар) у Народну библиотеку. Јагић се, с друге стране, оглушио о молбе својих суграђана и отишао из Загреба 1871. године у Одесу, и потом се увијек помјерао тамо камо је њему или његовој породици било боље: у Берлин, Петроград и Беч. То је, уосталом, уз огромне његове научне квалитете, и омогућило да постане познатим и угледним славистом у цијелом свијету. Даничић није размишљао о куповини имања у околини Новог Сада као Вук у Тршићу. Уопште, њега никада истински нису покретали материјални или било какви томе подобни разлози. Осим што је иночествовао у своме житију, он је у правом смислу ријечи непоновљиви аскета наше науке.⁹³

Даничић је један од генија и пчелâ радилица српске културе прошлости. Он стаје у ред последије овдје и у вези с његовим дјелом помињаних – Светога Саве, Доментијана, Теодосија, архиепископа Никодима, архиепископа Данила II, инока Исаије, патријарха Пајсија, Гаврила Стефановића Венцловића... – не можемо их све ни побројати, – Доситеја, Вука, Петра II Петровића Његоша, за њиме долазе Стојан Новаковић, Љубомир Стојановић и други. Срећан је народ који има овакве духовне родитеље и културне хероје. Али, ту своју срећу треба и да цијени и на њој да гради своју садашњост, стремећи у будућност.

(Бесједа изговорена на Свечаној сједници Матице српске,
16. фебруара 2025. године)

⁹³ Даничићев готово мистични аскетизам у основи својој је штуровски (в. М. Поповић, *нав. цјело*, 97). Људовит Штур је препоручивао својим сљедбеницима пристojност и непорочност, што је у себе укључивало и целибат, да би се у цјелости могли посветити друштвеном раду у корист свога народа (в. Ђ. Живановић, *Даничић и Људевит Штур*, Зборник о Ђури Даничићу, Београд: САНУ – Загреб: ЈАЗУ, 405 (401–414)). Али, и Вук је знатно утицао на Даничића, и друге изузетне личности које су својим преданим радом на пољу словенске филологије стварале повољну атмосферу за специфично обликовање младога Даничића. У једном писму, пред крај живота, Даничић ће рећи: „Ја управо живим у тој мисли да смо дужни сатирати себе служећи народу”. А на забринуте ријечи пријатеља што се не одмори, Даничић ће одговорити, као својим животним начелом: „Само нека се изврши дужност”. – „За отаџбину се може умирати на сваком корисном раду”, поручиће српској омладини у Пироту (1880) (*Каракџер и рад Ђуре Даничића*, 20).